

Анархофеминизам Еме Голдман

Тамара Иванчевић

Генерација 2016/17

Апстракт

Док с једне стране критика коју је анархизам упутио капитализму и држави јесте од посебне важности за боље разумевање економских и друштвених уређења и њихових последица на индивидуе, феминизам је незаобилазан у критичком сагледавању патријархата и његовог учинка на квалитет живота жена, али и мушкараца. Иако се Ема Голдман није изјашњавала као феминисткиња, идеје које је заступала, а које су често биле субверзивне за 19, 20, па чак и 21. век, могу се најпрецизније одредити као анархофеминистичке.

Овај рад настоји да прикаже основна упоришта анархизма Голдман – начине сагледавања капитализма, државе и религијских институција, као и да укаже на њена становишта која су узимала у обзир положај жена, а која су, бескомпромисно, била укључивана у велика питања анархизма.

Кључне речи: анархизам, феминизам, капитализам, држава, религија, Голдман

Анархофеминизам Еме Голдман

Тамара Иванчевић

Увод

Овај рад има за циљ да прикаже идеолошка упоришта анархисткиње Еме Голдман (Emma Goldman). Имајући у виду да је анархизам код ње свакако био примарна и доминантна идеологија, важно је прво разјаснити шта она (не)подразумева под појмовима *анархизам* и *анархиста*. Након тога, прећи ће се на однос анархизма према власништву, властима и религији. Ова три феномена, према анархизму, представљају главне облике глочења и тираније, те ће се на тај начин додатно указати на основе анархистичке идеологије, док ће се истовремено пружити шири увид у анархизам Еме Голдман. С обзиром на преплитање феминистичких и анархистичких идеја у њеном животу и стваралаштву, у овом раду ће се засебно анализирати сваки од наведених облика тираније, а потом ће, на тој основи, бити приказана и њена феминистичка гледишта. У том одељку биће обрађен и њен став према борби за право гласа жена, проституцији¹ и питању брака и слободне љубави.

Појмови анархизам и анархиста

Анархизам је, како Петар Кропоткин (Пётр Алексеевич Кропоткин) наводи у свом чланку за Британику (*Encyclopaedia Britannica*), принцип живота у коме се људи самостално организују и делују како би обезбедили себи све што им је потребно, док истовремено не подлежу ниједном облику власти (Kropotkin, Anarhizam). Основно полазиште је да држава и капитализам служе само моћној мањини док се истовремено одржавају експлоатишући људску снагу, али и природне ресурсе.

У свом есеју „Анархизам: за што се он заправо залаже“ (Goldman 2001, 44–45), Ема Голдман указује на две главне замерке анархизму – непрактичност и залагање за насиље и деструкцију. Када говоримо о непрактичности основно је дефинисати у односу на шта је анархизам непрактичан, а различити одговори могу се првенствено свести на један –

¹ Данас се користи термин сексуални рад, али је у овом тексту задржан термин проституција који је користила сама Ема Голдман.

капиталистичко друштво. Важно је имати у виду да капитализам тиме што одређује услове рада и начине размена робе и услуга, одређује и свакодневне животе људи и квалитет истих. *Непрактично* је, у контексту капитализма, све што се не може уновчити. Из овога следи да су сва људска знања и вештине непотребни и сувишни ако тржиште нема користи од њих. Јасно је да су и речи у језику прилагођене околностима у којима људи живе, те се практичност посматра само у оквиру капиталистичке терминологије. Ипак, практичност анархизма на коју упућује Ема Голдман подразумева оно што је корисно за људе и развој људских способности. У том оквиру она наводи да „држава, друштво и морални закони пјевају исти напјев: човјек може понијети сву славу на земљи, али не смије постати самосвјестан“ (*ibid.*, 46). Практичност анархизма омогућена је онда када човек постане свестан себе и својих истинских потреба и жеља, а то је истовремено непрактично за капитализам.

Друга замерка анархизму уско је повезана са изједначавањем безвлашћа и хаоса. Међутим, ако се под хаосом подразумева немогућност задовољења основних животних потреба, све већа разлика између екстремно богатих и сиромашних и експлоатација природних ресурса, онда би појам хаоса пре требало повезати са капитализмом. Питање је, наравно, како се одређени појам тумачи. Како би подупрли тумачење анархизма као хаоса, медији и власти сваки напад на државу (те представнике државе) дефинишу као насиље анархиста. Оно на шта Голдман подстиче у својим есејима јесте управо анализа тзв. анархистичког насиља. Као један од примера неправедне осуде анархиста од стране државе, наводи чин Александра Беркмана (Alexander Berkman) – покушај убиства капиталисте Хенрија Фрика (Henry Clay Frick) који је био одговоран за убиство једанаесторо радника (*ibid.*, 76). Питање које Ема Голдман поставља јесте који су други начини реаговања на тлачење и нељудске услове рада, када је противник капиталиста кога штити и сопствено богатство и држава.

Оно што, пак, анархисти и анархисткиње повезују са појмом анархизма јесте слобода. Голдман истиче да се „анархизам [...] залаже за изравну акцију, отворени пркос и отпор свим законима и ограничењима, економским, друштвеним и моралним“ (*ibid.*, 55) и да је насупрот покорности. Она такође наводи да до пуног остварења особа може доћи

само ако су слободне, али да је вишевековни недостатак слободе довео и до измењене слике о томе ко је уопште човек и који је његов потенцијал (*ibid.*, 53).

Анархиста је, за Ему Голдман, особа која се противи и супротставља свим облицима власти, док истовремено има високоразвијену емпатију, морал и осећај солидарности (*ibid.*, 68–69). Позивајући се на Оскара Вајлда (Oscar Wilde) она говори о савршеној личности која је остварива и могућа тек пошто је принцип потпуне слободе испуњен (*ibid.*, 49). Ако се има у виду да је анархиста онај који одбија да се потчини држави и религији, јасно је да је ближи ослобођењу, те савршеној личности.

Власништво и власт (капитализам и држава)

Тешко је, а можда и незамисливо, одвојити капитализам и државу као посебне категорије јер они који су на власти имају и богатство. Постоји тесна веза између власника великих компанија и представника државе, а често је и немогуће одредити који односи међу њима владају, те да ли је реч о једном или два феномена. О томе говори и Голдман када каже да је „држава потребна само за то да би се одржали или заштитили власништво и монопол“ (*ibid.*, 50). Она оштро осуђује власништво јер оно с једне стране одговара само богатима који онда то богатство могу да умножавају, док с друге стране подстиче беспотребну потрошњу и још беспотребнију производњу и нагомилавање производа који се не могу потрошити (*ibid.*, 47–48).

Преко потребна слобода стоји насупрот држави као механизму подчињавања људи. Под државом анархисти и анархисткиње (те и Голдман) подразумевају организоване власти: војску, полицију и суд који је посебно повезан са законима и затвором. Сваки од наведених облика организоване власти представља начин контролисања великог броја појединаца и појединки ради остваривања личног профита. Истовремено, сваки од њих је искључиво у служби оних који су на власти, а не грађана и грађанки.

Голдман указује и на проблематичност затвора као места где би они који су починили злочин требало да буду кажњени. Истичући сурове околности којима су затвореници и затворенице изложени током свог боравка у затворима, она помиње и корист коју држава има од присилног рада затвореника и затвореница: „Процењује се да се више од дванаест милијуна долара вриједних радничких кошуља и комбинеzona

произведе на годину у Сједињеним Државама затворским радом“ (*ibid.*, 97). Окрутност државе се тако огледа и у немогућности запослења након изласка из затвора, чиме се особе унапред осуђују на живот у коме је немогуће задовољити егзистенцијалне потребе. Ипак, можда је најтеже прихватити идеју да сама држава чини најгоре злочине док истовремено затворима *исправља* злочине других.

У есеју „Домољубље: пријетња слободи“, Голдман преиспитује национализам који види као још један облик тираније државе. Национализам представља неопходан алат постојања војске, јер ако не постоји идеја да треба ратовати против замишљеног непријатеља ван (вештачки наметнутих) граница, онда потребе за постојањем војске ни нема. Голдман затим прелази на дубље значење војске чија је заправо улога да спречи и помисао на изазивање *немира* оних који живе унутар граница. Овим се јасно показује да се одбрамбени механизми једне државе (полиција, војска) користе за одбрану државног врха и капиталиста. Она даље анализира профите које државе остварују преко војске и оружја, истичући да је национализам важан за представнике државне власти само као средство манипулације народом (*ibid.*, 103).

Међутим, поред увезаности национализма, ратова и профита, она критикује и лош утицај национализма на међуљудске, те породичне односе. У тако узрочно-последичној анализи утицаја *домољубља* види се још један од важних аспеката анархизма Еме Голдман, а то је преламање интереса мале групе имућних људи на животе осталих. Национализам се у оквиру анархизма види као средство за постизање тих интереса, али истовремено и као средство које онемогућава искрене међуљудске односе, чак и у оквиру породице: „Домољубље захтијева оданост застави, која значи покорност и спремност да се убије оца, мајку, брата, сестру“ (*ibid.*, 105).

Став Еме Голдман према власништву и влади огледа се и у искреном разумевању и подржавању наизглед насилних активиста и активисткиња који су својим чином допринели заустављању тираније и доминације оних на позицијама моћи. Она наводи низ активиста и активисткиња, међу којима има и анархиста, које је држава осудила (углавном смртном казном) због покушаја убиства или извршеног атентата на неког од моћника: Хуан Рулф (Juan Rulfo), анархисти у Чикагу, Леон Колгош (Leone Czolgosz), Огист Вејан (Auguste Valliant), Санто Касеро (Santo Caserio) и др. На примерима активних

појединаца/појединки који су се одупирали државним и капиталистичким системима репресије, види се да закон штити појединца/појединку само док исти/иста не угрожава оне који су на највишим позицијама моћи. Истовремено су представници државе и капиталисти (понекад исте особе) нераскидиво повезани остваривањем огромних профита и заштитом коју једни другима обезбеђују.

Треба имати у виду да Голдман не указује само на кривицу оних на позицијама моћи, већ позива и на одговорност друштва. Она говори о неопходности обнове друштвене свести и ангажмана појединаца/појединки. Одговорност индивидуе је централна у анархизму, а није искључено да управо захтев за личним преузимањем одговорности многе одбија од анархизма: „Кривња за та убојства лежи у сваком мушкарцу и жени који су, намјерно или хладном равнодушношћу, помогли да се одржи такво социјално стање које људе доводи до очаја“ (*ibid.*, 71). Говорећи о овој теми она прави разлику између масе и слободног појединца јер: „колико би дуго опстали власт и приватно власништво, да није било масе вољне да постану војници, полицајци, тамничари и крвници“ (*ibid.*, 64).

Религија

Религија је према Голдман, један од начина тлачења људи, поред власништва и власти, а значајно је истаћи да никада није потпуно одвојена од њих. Анархизам би требало да подстакне људе на самосвест, те одбацивање религије која ограничава човекову телесну и духовну слободу: „Сломите своје умне окове, каже анархизам човјеку, јер све док не будете сами мислили и просуђивали, нећете се ослободити власти мрака, највеће препреке свем напретку“ (*ibid.*, 47).

У једном од њених есеја² у коме истиче Модерну школу Франческа Ферера (Francisco Ferrer Guardia) као пример добре праксе, јер је обухватала и образовање и изградњу међуљудских односа, али и индивидуални однос ученика и ученица према процесу учења и сазнавања, посебно је видљива осуда католичке цркве. Упркос томе што је радио на ширењу знања и пружању могућности образовања свој деци, Франческо је осуђен на смрт по захтеву католичке цркве која га је оптуживала за: организовање

² „Франческо Ферер и Модерна школа“ у *Анархизам и други огледи*, 2001.

безбожних школа, припремање деце да униште богате и ширење антимилиитаристичких идеја (јер је тиме лоше утицао на војску) (*ibid.*, 124–127).

Франческо Ферер је само један од многобројних идеалиста и активиста које Голдман помиње у својим есејима, а које истиче као посебно значајне у борби за промену. Ту се огледа и њен однос према другим људима који су се борили за солидарније и праведније друштво, њена жеља за учењем од тих људи и одавање признања истима за оно што су учинили. Истовремено, то указује на анархизам који је пропагирала, а који је подразумевао несебично дељење знања супротно капиталистичком конкурентском поимању знања.

Однос према религији огледа се и у односу који Голдман има према пуританству. Срж пуританства, према њеном тумачењу, може се свести на покоравање у различитим доменима живота. С обзиром на то да је у анархизму најважније омогућити ослобађање човека, јасно је да је умањивање човека наспрам Бога нешто што је неприхватљиво. Голдман поштује лепоту и ужива у њој. Сматра да пуританска идеја одбацивања задовољства утиче првенствено на радничку класу чији се живот онда своди искључиво на мукотрпни и изабљивачки рад (*ibid.*, 136).

Однос капитализма, државе и религије према женама

Иако анархизам теоријски „укључује и феминизам, као покрет против свих видова ауторитета и хијерархија“ (Perović 2011, 96), па тиме и патријархат који примарно унижава жене, у пракси се често догађало да мушкарци анархисти своје саборкиње посматрају искључиво као жене. Ема Голдман о таквом личном искуству пише у својој аутобиографији када говори о Јохану Мосту (Johann Most): „И како се усуђује да каже да ме жели само за себе? Јесам ли ја објекат, да ме узме и поседује? Какав је то анархизам?“ (Goldman 2015, 73)³. Управо су неспорна феминистичка становишта та која анархизам Еме Голдман чине свеобухватним.

Док говори о искоришћавању затвореника и затвореница и производњи радничких кошуља и комбинезона, ланаца и метли, она говори и о женама ван затвора које на тај

³ ”And how dare he say that he wanted me all to himself? Was I an object, to be taken and owned? What kind of anarchism was that?”

начин губе посао. Оваквим примерима она указује на тежак положај жена до кога доводе власти и капитализам. Када критикује рат, посебно истиче какве то последице има по жену која остаје без својих мушких чланова породице или пријатеља.

Управо на овим примерима могуће је сагледати примедбе које Голдман има на сифражетску борбу за право гласа. Наиме, док је са једне стране за анархизам контрадикторан покушај да се избори неко људско право преко институција које то право и одузимају, чини се да је за Ему Голдман још нелогичније истицање сифражеткиња „да ће право гласа жену учинити бољом кршћанком и домаћицом, поузданом грађанком државе” (Goldman 2001, 154). Делује да на овај начин жене само могу подржати капитализам, државу и религију. Голдман жену посматра као једнаку мушкарцима те тако не види како она може променити институције: „[...] њезин је спас у томе да је се сматра људским бићем и, због тога, подложним свим људским глупостима и погрешкама“ (*ibid.*, 155). Чак и да се реше проблеми жена високе или средње класе, проблеми радница ће остати нерешено родно и класно питање. Зато Голдман говори да жене треба да учествују у борби „али то не треба да буде учешће у постојећим структурама политичке власти већ у анархистичкој борби против државе“ (Duhaček 2014, 208).

Истичући проблематику борбе за право гласа, Голдман ипак истиче храброст енглеских сифражеткиња и њихове начине отпора. Међутим, она не указује само на важне кораке енглеских активисткиња. У једном од својих есеја⁴ даје пример учитељице која је одала почаст Касеру (Goldman 2001, 80), док у својој аутобиографији наводи анархисткиње Луиз Мишел (Louise Michel) и Софију Петровску (Софья Львовна Перовская) (Goldman 2015, 34). Тако показује да и жене једнако могу бити део промене друштва. Штавише, промена без њих не би била могућа.

Оно што би се можда могло истаћи као разлика између сифражеткиња и Голдман јесте да су прве често, макар званично, искључивале мушкарце, док друга увек инсистира на заједничкој борби: „Али женска је слобода уско повезана с мушкарчевом слободом [...]“ (Goldman 2001, 169). Могло би се рећи и да феминизам првенствено пружа отпор патријархату, док је у анархофеминизму Еме Голдман највидљивије класно питање.

⁴ „Психологија политичкога насиља“ у *Анархизам и други огледи*, 2001.

Свакако је нужно узети у обзир комплексност и увезаност патријархата и капитализма које је често немогуће раздвојити.

Када говори о неправди коју је католичка црква учинила Фереру, Голдман говори и о неправди коју иста чини према женама: „Јесу ли католички свећеници икада гледали на жену другачије осим као на сполну робу?“ (*ibid.*, 121). Међутим, док би се на основу оваквог положаја жена могла посматрати искључиво као жртва, Голдман позива и на одговорност када говори да „кршћанска вјера нема већег присташе, нитко јој није оданији од жене“ (*ibid.*, 153).

Док се осврће на лош утицај пуританства на људски дух, она се осврће и на погубни утицај који оно има на жене: „Жена је највећа жртва модерне идеје о крепости чулнога преувеличавања наших природних порива“ (*ibid.*, 133). Њена критика пуританства посебно је видљива у односу према проституцији када помиње тадашњи закон (the Page Law) према коме је обавезно регистровати и идентификовати проститутке (*ibid.*, 135). Не изоставља ни одговорност и цинизам институција религије: „Папа Клемент II издао је булу према којој се проститутке треба толерирати ако плаћају одређену своту од своје зараде цркви“ (*ibid.*, 143). Проблему проституције посебно се посветила у есеју „Трговина женама“ где јасно окривљује капитализам који најсиромашнијим женама као једини излаз за задовољавање основних потреба нуди управо проституцију. Треба напоменути и да се њена анализа не завршава на капитализму. Одлазећи корак даље, она отворено говори о улози коју је жени наметнуло *друштво* чиме се истичу катастрофалне последице патријархата: „Тако је тек питање ступња хоће ли се продати једном мушкарцу, у браку или изван њега, или многим мушкарцима“ (*ibid.*, 140), и даље: „За моралисту проституција није толико у чињеници да жена продаје своје тијело, него прије у чињеници да га продаје изван брака“ (*ibid.*, 144). Важно је рећи и да она указује на одговорност жена средње класе које се гнушају на проститутке, при чему и саме, захваљујући браку, испуњавају исту родно наметнуту улогу (*ibid.*, 145–146).

Брак и љубав

За Голдман брак представља још један облик институције која, како би се одржала, мора да наметне своје услове: „Брак је у првом реду економски уговор, пакт осигурања.

Разликује се од обичног животног осигурања само по томе што је више обавезујући, егзактнији“ (*ibid.*, 175). То је начин контролисања односа међу људима, начин, на који и приватна сфера, постаје сфера деловања државе и цркве. Једно од негативних исхода по жене јесте што се оне идејом брака лишавају различитих искустава у љубави и сексуалности која би им омогућила да саме изаберу партнера. Патријархална матрица им истовремено намеће улогу мајке занемарујући њихове друге потребе. Голдман наглашава важност истраживања сопствених жеља и тежњи критикујући двоструке стандарде који постоје за жене и за мушкарце.

Такође, брак је често нужно решење за тешку економску ситуацију у којој се жена налази, те удаја јесте средство задовољења егзистенцијалних потреба, а не исказ љубави. Када се говори о средњој или вишој класи, друштвено неприхватање склапања бракова између жене и мушкарца различитих класа неминовно спутава остваривање љубавне везе (*ibid.*, 167–168).

Да би се разумео појам љубави код Еме Голдман, потребно је напустити капиталистичко-религијски оквир у коме се нуклеарна породица доживљава као врхунац љубави између две особе: „Ако љубав не зна како дати и узети без ограничења, онда то није љубав, него трансакција која увијек истиче плусеве и минусе“ (*ibid.*, 171). Она сматра да је потребно међусобно разумевање и поштовање, као и превазилажење родних, али не и индивидуалних разлика: „Проблем с којим се данас суочавамо [...] јест како бити свој а опет бити једно с другима, дубоко суосјећати с другим људским бићима, а задржати властите карактеристичне особине“ (*ibid.*, 165).

Поред тога што истиче важност тога да се буде свој, Голдман наглашава и погубно дејство присвајања других: „Љубомора је опседнутост осећањем поседовања и освете“ (Goldman, Ljubomora). Критикујући оштро везе и односе у којима мушкарци и/или жене показују наметнути друштвени образац љубоморе као знак посесивности, она искрено подржава концепт полигамије, те слободне љубави јер је: „[...] моногамија много каснији облик односа међу половима [...] настао као резултат везивања жене за кућу и власништва над женама, и да је то створило сексуални монопол и неизбежни осећај љубоморе“ (Goldman, Ljubomora).

Код Голдман је централна емпатија међу људима без обзира на род, класу, расу и остале друштвено наметнуте категорије. Такво разумевање међуљудских односа захтева искрену и дубоку љубав према другим бићима. Тиме видимо да љубав код Голдман не мора подразумевати само однос љубавника, већ исто тако пријатељски однос: „Особно мислим, да је интимност, ма које врсте, између мушкарца и жене њихова особна ствар, њима света“ (Goldman 2001, 121) или љубав према заједничкој борби и идеологији.

Закључак

Кулминација отпора власти јесте, према анархистима и анархисткињама, револуција: „Ни једна се стварна друштвена промјена није провела без револуције“ (*ibid.*, 56). Ема Голдман у свом писаном стваралаштву анализира различите аспекте људског живота и у којој мери су они слободни, а у којој наметнути. Тиме уједно показује да су мале револуције у појединачним животима не само могуће, већ и неопходне да би се догодила велика револуција. Појединачне акције и деловање на микроплану увек представљају промене за квалитет живота неких конкретних индивидуа. У крајњем случају, и када се говори о анархизму, не сме се заборавити да је он увек присутан, само је питање у којој мери:

„[...] анархисти увиђају да је, као и код еволуције у природи, спора еволуција друштва, с времена на вријеме, праћена периодима убрзане еволуције, које се називају револуцијама; и они сматрају како ера револуција још увијек није завршена. Периоде брзих промјена пратит ће периоди споре еволуције, а такви периоди се морају искористити – не за повећање и ширење моћи државе, него за њихово смањење“ [...] (Kropotkin, *Anarhizam*).

Без обзира на неслагања која су постојала у теорији и пракси између сифражеткиња и Голдман, неосновано би било тврдити да она није разумела проблеме које су наметнули држава и капитализам, а који првенствено погађају жене. Њена веза са феминизмом посебно се огледа у следећим речима:

„Њезин развој, њезина слобода, морају потећи из ње и путем ње. Прво, тако да се потврди као личност, а не као сполна роба. Друго, тако да одбије да итко има право на њезино тијело; тако да одбије рађати дјецу, осим ако их она не жели; тако да одбије служити Богу, држави, друштву, мужу, обитељи итд., учинивши свој живот једноставнијим, али дубљим и богатијим“ (Goldman 2001, 163–164).

Однос Голдман према другим људским бићима и борби за људска права најбоље се види у њеном позиву и вери у личну одговорност, солидарност и саосећање. Анархизам Еме Голдман отворено позива на супротстављање сваком облику тираније и тлачења ради постизања потпуне слободе. У својој идеологији она превасходно тежи безусловној љубави: „Захтјев за једнаким правима у сваком животном позиву исправан је и примјерен; али, након свега, највиталније је право да се воли и буде вољен“ (*ibid.*, 172). Тиме остаје питање да ли је могуће остварити основно људско право у системима државе и капитализма који се у својој бити заснивају управо на његовом кршењу.

Литература

Goldman, Emma. 2001. *Anarhizam i drugi ogleđi*. Zagreb: DAF.

Goldman, Ema. „Ljubomora: uzroci i mogući lek“. *Autonomni ženski centar*. http://www.womenngo.org.rs/sajt/sajt/izdanja/autonomni_zenski_centar/emagoldman/anarh06.htm.

Goldman, Emma. 2015. *Living my life*. New York: Dover Publications.

Duhaček, Daša. 2014. *Studije roda*. Beograd: FPN. Centar za studije roda i politike.

Kropotkin, Petar. „Anarhizam“. *Anarhistička biblioteka*. <https://anarhisticka-biblioteka.net/library/petar-kropotkin-anarhizam>.

Perović, Vanda. 2011. „Anarhistički feminizam.“ U: *Uvod u rodne teorije*, ur. Ivana Milivojević i Slobodanka Markov, 95-106. Novi Sad: Mediterran publishing.